

УДК 159.9-051:378

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-1.17>**О. В. Савицька**кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології освіти
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

КАР'ЄРНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті доведено актуальність постановки проблеми організації психологічного супроводу професійного становлення особистості й обґрунтовано необхідність використання кар'єрного консультування як однієї з його технологій.

Проаналізовано сутність поняття психологічного супроводу. Виокремлено два основні напрями психологічного супроводу професійного становлення особистості в закладі вищої освіти, а також описано їх основні компоненти.

Указано на можливість використання технології кар'єрного консультування не лише як засобу впливу на процес професійно-особистісного розвитку майбутнього фахівця, а й з метою визначення результативності й ефективності психологічного супроводу загалом.

Зазначається, що сформований у студентів старших курсів образ майбутньої професійної діяльності та кар'єрний план можуть використовуватися для визначення результативності професійно-особистісного розвитку і прогнозування меж і темпів професійного розвитку, перспектив професійного зростання, планування й розгортання кар'єри.

На основі теоретичних досліджень автором розроблена психодіагностична програма виявлення особливостей образу майбутньої професії та кар'єрного плану у випускників університету, яка реалізована під час кар'єрного консультування.

У результаті емпіричного дослідження з'ясовано, що респонденти ідентифікують себе з майбутньою професією, мають завищену та високу професійну самооцінку; у двох третин респондентів не сформовано адекватних моделей професійної поведінки; у третини респондентів зафіксовано особистісні якості, які заважатимуть професійній діяльності. Установлено, що більшість студентів прагнуть зробити кар'єру в одній організації, планують лише вертикальну кар'єру, що передбачає зайняття найвищої посади в управлінській структурі організації. Водночас студент-випускник налаштований досить рішуче на пошук роботи за фахом, варіант безробіття ним не розглядається.

Результати дослідження дають змогу виокремити основні цілі психологічного супроводу професіоналізації майбутніх фахівців.

Ключові слова: особистісно-професійний розвиток, психологічний супровід, кар'єрне консультування, кар'єрограма, образ професії, кар'єрні очікування.

Постановка проблеми. Науково-методологічні й методико-організаційні проблеми кар'єрного консультування як один із різновидів психологічного консультування набувають сьогодні особливої актуальності. Це зумовлено водночас кількома чинниками. Передусім розвитком практичної психології як галузі психологічної науки та розширенням психологічної практики, функціонування психологічної служби в різних сферах професійної діяльності людини, що створюють науково-методичне підґрунтя для становлення цього виду діяльності практичного психолога. По-друге, останніми десятиліттями суттєво змінилося ставлення суспільства до питань професійного та кар'єрного розвитку, кар'єри (вона втратила негативний відтінок), у роботодавців з'явилася потреба й можливості в доборі та розміщенні кадрів, визначенні їх перспективності, професійного потенціалу, актуалізувалися за цих умов і проблеми професійної орієнтації як серед молоді,

так і серед дорослого населення. По-третє, все частіше в працівників різних сфер діяльності й різного фаху з'являються потреби та запити до практичних психологів, пов'язані з проблемами особистісно-професійного розвитку, плануванням професійного шляху, становленням професійної майстерності, побудовою кар'єри в організації чи на підприємстві, формуванням професійного іміджу тощо.

Психологічною наукою вже розроблено основні методологічні підходи до кар'єрного консультування, розроблено засоби, процедури та моделі його здійснення, визначено основні завдання цього виду консультування для педагогічних працівників, керівників освітніх закладів, менеджерів, майбутніх робітників тощо [1; 2; 4; 3; 5; 6].

Водночас недостатньо розглянуто особливості використання кар'єрного консультування в межах психологічного супроводу професійної підготовки майбутніх фахівців у закладі вищої освіти.

У психологічній науці склалося кілька основних підходів до розгляду психологічного супроводу. Його визначають то як теоретичну парадигму та систему професійної діяльності психолога, педагога, лікаря (М.Р. Бітянова, Т.Г. Яничева); то як процес і цілісну діяльність (Е.Ф. Зеєр, С.Л. Богомаз, Ю.М. Мірошніченко); то як комплексний психологічний вплив на особистість і форму надання психологічної допомоги психічно здоровим людям (Ю.В. Слюсарев); то як інтегративну технологію, метод або систему методів і способів психологічної, психолого-педагогічної допомоги та розвитку й саморозвитку особистості (А.В. Мікляєва, П.В. Румянцева, Л.І. Мороз, О.О. Щербакова).

Психологічний супровід професійного становлення особистості як особлива психологічна технологія та цілісний процес формування, розвитку й корекції особистості фахівця має на меті створення соціально-психологічних умов для реалізації професійно-психологічного потенціалу особистості й задоволення потреб суб'єкта навчально-професійної та професійної діяльності, що стимулює особистість до самотворення [7].

Таке розуміння психологічного супроводу дає змогу виділити такі його ознаки: по-перше, під час психологічного супроводу об'єкт психологічних впливів виявляє активність; по-друге, його результатом визнається активізація особистісного потенціалу, саморозвитку особистості.

Спеціально організований психологічний супровід професійного становлення особистості в закладі вищої освіти передбачає такі його напрями: психологічний супровід всіх учасників освітнього процесу (абітурієнти, студенти, науково-педагогічні працівники) та психологічний супровід спеціальностей і напрямів підготовки.

Перший напрям включатиме психологічний супровід абітурієнтів; психологічний супровід адаптації першокурсників; психологічний супровід особистості студента на етапі інтенсифікації; психологічний супровід особистості студента на етапі ідентифікації; психологічний супровід адаптації молодих викладачів; психолого-методичний супровід професійної діяльності викладачів.

Другий напрям містить такі відносно самостійні напрями: психологічний супровід освітньо-професійних програм підготовки фахівців; психологічний супровід студентської наукової роботи; психологічний супровід виробничої практики; психологічний супровід працевлаштування та первинної професійної адаптації.

Задля розв'язання основного завдання психологічного супроводу професійного становлення особистості, що полягає в особистісно-професійному розвитку фахівця, реалізації його професійно-психологічного потенціалу, підвищенні ефективності професійної діяльності й підготовці особистості до самостійного подолання трудно-

щів на різних етапах професійного становлення, повинна комплексно здійснюватися психологічна діагностика на різних етапах професіоналізації, забезпечуватися інформаційно-аналітичний і проєктувальний супровід професійного становлення, а на їх основі проводиться корекція соціально-професійного та психологічного профілю особистості та профілактика деформацій фахівця.

Визначення результативності психологічного супроводу професійного становлення особистості в умовах освітнього процесу в закладі вищої освіти може проводитися під час кар'єрного консультування випускників. Саме технологія кар'єрного консультування, як зазначає О.М. Ігнатович, дає змогу виявити й оцінити кар'єрні компетентності, професійно важливі особистісні, емоційно-вольові та пізнавальні властивості фахівця, виявити і скорегувати не лише професійний і кар'єрний план, а й моделі професійного спілкування та міжособистісної взаємодії [1].

Мета статті полягає в ознайомленні з результатами кар'єрного консультування студентів-випускників університету в межах психологічного супроводу їх професійного становлення під час професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Освітній простір закладу вищої освіти визначає орієнтири та забезпечує особистісний і професійний розвиток майбутнього фахівця; в ньому відшукуються й уточнюються основні смисли майбутньої професійної діяльності, формуються й розширюються професійні можливості студентів, вибудовується образ професійної діяльності, здійснюється первинне планування професійного шляху.

Упродовж усього періоду професійного навчання в закладі вищої освіти забезпечується цілеспрямоване формування образу професійного життя та діяльності, оскільки саме він визначає успішність професійної адаптації, первинної професіоналізації фахівця й формування професійної компетентності та майстерності на наступних стадіях професіогенезу. На останніх етапах професійного навчання у вищій освіті образ майбутнього професійного життя набуває чіткості та ясності й може використовуватися для діагностики результативності професійно-особистісного розвитку в процесі професійної підготовки, прогнозування меж і темпів професійного розвитку та визначення перспектив професійного зростання, планування й розгортання кар'єри. Окрім того, образ професійного життя визначатиме активність випускника закладу вищої освіти в пошуку роботи та визначенні кар'єрних очікувань.

Потреби й особистісні запити, прагнення особистості віддзеркалюються в життєвих проєктах, перспективах свого подальшого професійного просування, у кар'єрних очікуваннях. Не менш важливим для розуміння ефективності здійс-

неного психологічного супроводу професійного становлення особистості майбутнього фахівця є з'ясування динаміки кар'єрних орієнтацій, тобто системи уявлення про можливий кар'єрне зростання, рівень заробітної платні, можливості працевлаштування та соціальний статус, гарантований професією, тощо.

Зважаючи на вищевикладене, ми розробили психодіагностичну програму виявлення особливостей образу майбутньої професії та професійних планів у випускників університету, яка реалізувалася під час кар'єрного консультування.

У дослідженні взяло участь 38 студентів-випускників Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за спеціальністю «психологія», використовувалися методика «Якоря кар'єри» Е. Шейна (адаптація В.А. Чикер і В.Е. Винокурової) [8], методика діагностики ступеня задоволення основних потреб (О.Ф. Потьомкіної) [9], проєктивна малюнок методика «Психолог на роботі» [10] та аналіз кар'єрограм студентів.

Для з'ясування психологічних особливостей образу професійного життя в майбутніх психологів нами використовувалися проєктивна малюнок методика «Психолог на роботі» [10]. Ця методика дає змогу з'ясувати характерні особливості взаємодії з різноманітними компонентами професійного середовища, насамперед із клієнтами, а також із самим собою як суб'єктом психологічної (помічної) діяльності. Для малювання досліджуваним роздавалися аркуші білого паперу формату А3, кольорові олівці та зачитувалася така інструкція: «Намалюйте, будь ласка, малюнок на тему «Психолог на роботі». Ваше вміння малювати значення немає й оцінюватися не буде».

Отримані малюнки аналізувалися на різних рівнях інтерпретації: сюжетному, символічному, інтегрованості малюнка та рівні загальноновизнаних інтерпретацій (елементи будинок-дерево-людина) [10].

Результатом діагностики, як указують А.В. Мікляєва, П.В. Румянцева, Е.С. Тужикова й І.А. Тупіцина, є особливості відображення досліджуваними власного професійного життя [10].

Результати, отримані за допомогою цієї проєктивної методики, оцінювалися за такими інтерпретаційними комплексами та їх параметрами: професійна ідентичність (ідентифікація з професією; професійна самооцінка); особливості взаємодії з клієнтами (рівноправність-домунівання, агресивність, демонстративність); особистісні особливості, які виявляються в професійній взаємодії (раціоналізація, рефлексивність і професійна тривожність).

Емпіричне дослідження виявило таке: по-перше, аналіз малюнків на сюжетному рівні виявив у 9,2% малюнків зображення лише ком-

фортного предметного професійного середовища психолога (як правило, кабінету психолога; одиничними були зображення центрів психологічної допомоги), а решта респондентів зобразили в інтер'єрі кабінетів людину, в якій вгадується практикуючий психолог. На 92,1% малюнків наявна літера «Ψ» (символічне позначення психології). Викликає стурбованість надмірне промальовування різноманітних атрибутів розкоші (ручка Parker, іномарки, символів іноземних валют тощо). Недиференційованими на малюнках виявилися галузь професійної діяльності практичного психолога, деякі соціально-демографічні характеристики психолога.

По-друге, 90,8% респонденти ідентифікують себе з професією психолога, з них мають незначно завищену професійну самооцінку 28,9%; високу – 61,8%.

По-третє, студенти-випускники в 69,7% випадків налаштовані на домінантність у взаєминах із клієнтами, а в 35,5% є ознаки демонстративності у взаємодії з клієнтами, а не партнерської взаємодії.

По-четверте, як засвідчив аналіз малюнків, жоден із випускників не виявив ознак раціоналізації та рефлексивності в професійній взаємодії, а в 32,9% малюнків помітні ознаки професійної тривожності респондентів.

Нас зацікавило, а які саме потреби найбільше визначатимуть активність студентів-випускників у пошуку роботи й визначенні кар'єрних очікувань. За допомогою методики діагностики ступеня задоволення основних потреб (О.Ф. Потьомкіної) нами виявлено, що найменш задоволеними, а отже, такими, що стимулюватимуть активність особистості, є сімейні потреби (у 78,9% респондентів) і потреби в професійній самореалізації й матеріальні потреби (по 23,7%). Матеріальні потреби, потреби в спілкуванні й у самореалізації та особистісному зростанні мають середній рівень задоволення в 60,5%, 50%, 23,7% випадках відповідно. Отримані нами результати підтверджують вікові особливості студентства. Вони значно менше потребують професійної самореалізації, аніж створення сім'ї. Водночас недостатнє задоволення потреби в професійній самореалізації, особистісному зростанні у 23,7% студентів штовхатиме їх до пошуку роботи. Загалом можна відзначити, що незадоволення зазначених вище потреб сприятиме активному пошуку роботи.

Потреби й особистісні запити, прагнення особистості віддзеркалюються в життєвих проєктах, перспективах свого подальшого професійного просування, у кар'єрних очікуваннях. Використовуючи методику вивчення кар'єрних орієнтацій «Якоря кар'єри» Е. Шейна (адаптація В.А. Чикер і В.Е. Винокурової), виявили, що в 97,4 % майбутніх психологів наявні від трьох до

дев'яти кар'єрних орієнтацій. Це може свідчити про нечіткість уявлень про майбутню професію та професійний шлях унаслідок розпоршеності потреб і відсутності визначених життєвих орієнтирів (усе водночас видається важливим). Разом із тим з-поміж кількох провідних кар'єрних орієнтацій у 76,3 % студентів є одна, дві або три кар'єрні орієнтації, які суттєво вирізняють за своїм значенням для особистості. Так, зокрема, у 60,5% це стабільність роботи і стабільність місця проживання, інакше студенти не уявляють можливість зробити кар'єру; кар'єрні орієнтації «менеджмент» та «автономія» є домінуючими у значно меншій частині студентів (18,4% і 15,8 % респондентів відповідно). Решта кар'єрних орієнтацій зустрічається ще рідше.

Побудова кар'єрограми зі студентом під час кар'єрного консультування та її подальший аналіз дають змогу виявити уявлення майбутнього фахівця про особливості професійної діяльності та спілкування, типологію очікуваної кар'єри, її межі й темпи, розуміння взаємозв'язків у системі «професія-людина», вимог професії, які вона висуває до особистісних, професійних, індивідуально-психологічних властивостей і якостей працівника. Загалом кар'єрограма є моделлю кар'єри, що містить опис маршруту професійно-посадових переміщень працівника, напрям та етапи його професійної кар'єри, орієнтовні строки переходу на відповідні щаблі, а також конкретні кваліфікаційні вимоги, необхідні для роботи в тій або іншій посаді, і формалізовані уявлення про те, як отримати необхідні знання й оволодіти потрібними навичками для ефективної роботи на конкретному робочому місці [1].

Аналіз кар'єрограм студентів виявив таке: студенти, як правило, планують вертикальну кар'єру, вказуючи лише одну організацію або установу, в якій її планують реалізувати, тому стабільність місця роботи як кар'єрне очікування має виняткове значення. Під час побудови кар'єрограми всі студенти вказували найвищий щабель в управлінській структурі організації як мету своєї кар'єри (директор психологічного центру, завідувач наукової лабораторії, керівник організації, навіть директор школи та ректор вишу), досягнення якої можливе, на їхню думку, в межах 40–55 років. Інші варіанти, окрім вертикальної професійної кар'єри, випускниками не розглядаються. Метою кар'єри жодного з випускників не виявився саморозвиток, самовдосконалення, вони не задовольнялися у своїх прагненнях посадою практичного психолога. Причиною цього, ймовірно, є досить поширена та культивована думка про кар'єру як рух угору по управлінській драбині. Студент-випускник налаштований досить рішуче на пошук роботи за фахом, варіант безробіття ним не розглядається, щоправда він готовий реалізувати лише верти-

кальну кар'єру й має нереалістичні уявлення про найвищу точку кар'єри та можливі шляхи її досягнення.

Висновки. Результати проведеної психодіагностики в ході кар'єрного консультування дають змогу спрогнозувати основні труднощі, з якими зустрінеться випускник закладу вищої освіти при входженні у професію та на стадії професійної адаптації. Крім того, кар'єрне консультування не лише допомагає виявити рівень особистісно-професійного розвитку, специфіку професійних планів, а й створює умови для вдосконалення професійної поведінки, розвитку професійно важливих якостей, коригування перспектив кар'єрного зростання, запобігання професійним деформаціям та регресивному розвитку особистості. Усе це створює умови для коригування психологічного супроводу професійного становлення особистості на етапі професійного навчання.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на розроблення програм корекції індивідуальних професійних планів у процесі кар'єрного консультування та їх апробацію.

Література:

1. Ігнатович О.М. Технології кар'єрного консультування викладачів та студентів професійно-педагогічного коледжу. URL: lib.iitta.gov.ua/712760/1/Ігнатович%20О.М._ТКК.pdf (дата звернення: 09.10.2019).
2. Лозовецька В.Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах : монографія. Київ : 2015. 279 с.
3. Молл Е.Г. Управление карьерой менеджера. Санкт-Петербург, 2012. 320 с
4. Мороз Л.І. Кар'єра як предмет психологічного супроводу. *Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ*. 2014. №4. URL: fund-issled-intern.esrae.ru/4-49 (дата звернення: 09.10.2019).
5. Підготовка учнів професійно-технічних навчальних закладів до планування й реалізації професійної кар'єри: теорія і практика : монографія / за наук. ред. Д.О. Закатнова. Київ : ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. 196 с.
6. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти : навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів та слухачів інститутів післядипл. освіти / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, Т.В. Зайчикової. Київ : Міленіум, 2004 . 212 с.
7. Щербак О.О. Психологічний супровід розвитку особистості академічно здібних учнів основної школи. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 4. Т. 2. С.105–110.
8. Технології роботи організаційних психологів : навчальний посібник для студентів вищих

- навч. закладів та слухачів інститутів післядиплом. освіти / за наук. ред. Л.М. Карамушки. Київ : Фірма «ІНКОС», 2005. 366 с.
9. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие / сост. Д.Я. Райгородский. Самара : ИД «БАХРАХ-М», 2000. 672 с.
10. Психологическое сопровождение профессиональной деятельности начинающих психологов : методическое пособие / А.В. Микляева, П.В. Румянцева, Е.С. Тужикова, И.А. Тупицына. Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. Ч. 2. 63 с.

Savytska O. V. Career counselling as psychological support of the future specialist professional development

The paper deals with proving of relevance of the problem of organising of psychological support in the professional development of the individual; also the necessity to use career counselling as one of the technologies of psychological support is stated.

The essence of the concept of psychological support has been analysed, two main areas of psychological support in the professional development of the individual in a higher education institution are distinguished and their main components are described.

We have stated the possibility to use career counselling technology not only as a means to influence on the process of professional and personal development of the future professional but also to determine the effectiveness and efficiency of psychological support in general.

It has been mentioned that the image of future professional activity and career plan, formed in the senior students, can be used to determine the effectiveness of professional and personal development and to predict the boundaries and pace of professional development, career prospects, planning and career development.

The author has taken into account theoretical studies and has developed a psychodiagnostic program for revealing the features of the image of the future profession and career plan in university graduates.

This program was implemented in the process of career counselling. As a result of empirical research, it has been found that the respondents identify themselves with the future profession, have exaggerated professional self-assessment; two thirds of respondents have not formed adequate models of professional behavior; for one third of the respondents we have recorded personal qualities that would interfere with professional activity.

It has been revealed that the majority of students aspire to make a career in one organisation and plan only a vertical career, which implies occupying the highest position in the management structure of the organisation. At the same time, the graduate student is strongly determined to find a job according to the specialty, an unemployment option is not considered.

The results of the study allow to identify the main goals of psychological support for the professionalisation of the future professionals.

Key words: *personal and professional development, psychological support, career counselling, career chart, profession image, career expectations.*